

ben kétségkívül sok minden vitatható – és a tudományág egészének fejlődése szempontjából haszonnal vitatott és vitandó –, a

kutatások kritikus tömegének időről időre orientációt biztosító, kutatási programalkotó képességéhez azonban nem fér kétség.

Köszönettel tartozom É. Kiss Katalinnak és Kenesei Istvánnak a kéziratához fűzött hasznos megjegyzéseikért. A cikk megírását az

OTKA NF-73537 sz. pályázata és a szerző BO/339/07 sz. Bolyai János Kutatási Ösztöndíja támogatta.

Kulcsszavak: *Noam Chomsky, generatív nyelvészet, nyelvészeti minimalizmus, lakatosi problémá-eltolódás*

IRODALOM

Baker, Mark C. (2001): *The Atoms of Language: The Mind's Hidden Rules of Grammar*. Basic Books, New York

Chomsky, Noam (1981): *Lectures on Government and Binding: The Pisa Lectures*. Foris, Dordrecht

Chomsky, Noam (1995): *The Minimalist Program*. MIT Press, Cambridge, MA

Hauser, Marc D. – Chomsky, N. – Fitch, W. T. (2002): The Faculty of Language: What Is It, Who Has It, and How Did It Evolve? *Science*. 298, 1569–1579.

Lakatos Imre (1970): Falsification and the Methodology

of Scientific Research Programmes. In: Lakatos Imre – Musgrave, Alan (eds.): *Criticism and the Growth of Knowledge*. Cambridge University Press, London, 116–122.

Reinhart, Tanya (2006): *Interface Strategies. Optimal and Costly Computations*. The MIT Press, Cambridge, MA

Surányi Balázs (2009): Principles and Parameters Theory. In: Hogan, Patrick Colm (ed.): *The Cambridge Encyclopedia of the Language Sciences*. Cambridge University Press, Cambridge–New York

CHOMSKY, A FONOLÓGUS?

Siptár Péter

az MTA doktora, tudományos tanácsadó,
MTA Nyelvtudományi Intézet
siptar@nytud.hu

Ha a fenti címet úgy értjük, hogy vajon mi is a mai kerekasztal-beszélgetés ünnepeltjének „főfoglalkozása”, akkor a válasz csak nemleges lehet: Noam Chomsky terjedelmes és minden szempontból nagyhatású életművében – mintegy kitérőként, sőt „melléktermékként” – egyetlen igazán jelentős fonológiai munkát találunk, a Morris Halle társaságában írt *The Sound Pattern of English-t (SPE)* (Chomsky – Halle, 1968). Ha viszont a fonológiaelmélet története felől nézzük a dolgot, akkor nem kevesebbet állapíthatunk meg, mint hogy ő a huszadik század fonológiatörténetének egyik legkiemelkedőbb alakja; mindenesetre „a közfelfogás úgy tartja, hogy a fonológiaelmélet egész eddigi történetében nem akad jelentősebb könyv”, mint az *SPE* (Hayes, 2009, 45.).

Kettős jubileumot ülnék tehát: maga Chomsky nyolcvanéves lett, az *SPE* pedig éppen negyvenéves. Ebből az alkalomból 2008 augusztusában a Tolna megyei Szálkán nemzetközi konferenciát is rendeztünk az *SPE* negyvenéves jubileuma tiszteletére (David Odden, Curt Rice, Bruce Morén és a magyar fonológustársadalom színe-java részvételével).

Az *SPE* megjelenése óta természetesen sok víz lefolyt a Charles Riveren. Könnyű volna elsorolni, mi mindenben nem értünk ma már egyet a benne foglaltakkal – annál is

inkább, mivel a mű megjelenésének pillanatától fogva heves viták és ellenvetések kereszt-tüzében áll. Már a hetvenes években megindult – és enyhénszólva nem az absztrakt álláspont győzelmével zárult – az absztraktság- vita, s a külsődleges (extrinuszikus) szabályrendezéssel (tápsorrend, gátsorrend stb.) kapcsolatos nézeteltérések is hamar kialakultak. A szótag mint fonológiai összetevő létezésével vagy nemlétezésével kapcsolatos *SPE*-álláspontot is igen gyorsan vitatni kezdték, majd elvetették. A természetes és a természetes generatív fonológia, a lexikális fonológia, az autoszegmentális és a metrikus fonológia, a kormányzásfonológia és az optimalitáselmélet, a laboratóriumi fonológia és más kísérletes vagy számítógépes irányzatok, akárcsak a fonetikai alapú és/vagy funkcionális, a paradigma-alapú és/vagy analógias, a sztochasztikus, konnektionista stb. elméletek mind-mind valamilyen értelemben az *SPE*-t, pontosabban az *SPE* felfogásának *tagadását* tekintik kiindulópontjuknak.

Azt sem könnyű megállapítani ma már, hogy az *SPE* lenyűgöző építményében mi az, ami személyesen Chomskynak és mi az, ami a szerzőtársának, Hallénak köszönhető. Annyi bizonyos, hogy Chomsky – Zellig S. Harris tanítványa lévén – hozta magával az amerikai strukturalizmus szigorúan formális,

procedurális és disztribúciós hagyományát, míg Halle – mint Roman Jakobson tanítványa – az európai tradícióban nőtt fel: együttműködésük révén mindkét hagyománytól eltérő, de mindkettőben gyökerező új elmélet jött létre.

Miben hozott újat ez az elmélet? – Könnyebb, ha először arra vetünk egy pillantást, miben *nem* hozott újat. Minden fonológiaelméletnek két nagy kérdéskörrel kell számot vetnie (bár a gyakorlatban a legtöbb konkrét elmélet vagy az egyikre, vagy a másira összpontosítja a figyelmét): a reprezentáció (ábrázolás) és a deriváció (levezetés) kérdéskörével. Ami a fonológiai ábrázolásokat illeti, ebben az *SPE* legfőbb mondanivalója az, hogy a fonológiai leírás alapegységei nem a szegmentumok (hangok, fonémák), hanem a megkülönböztető jegyek. Csakhogy ez nem új gondolat: első részletes kidolgozása Roman Jakobson, Gunnar Fant és Morris Halle (1952) nevéhez köthető. Ráadásul az *SPE*-ben a szegmentumok (illetve az ezeket képviselő jegymátrixok) úgy követik egymást, mint gyöngyök a zsinagon, akár csak a klasszikus strukturalizmus bármely változatában. Csak az autoszegmentális fonológia (Goldsmith, 1976) korszakának beköszöntével történt ezen a téren alapvető változás. Ami pedig a fonológiai levezetéseket illeti, itt az *SPE* legfontosabb ismertetőjegye a folyamatelvűség, csakhogy ez sem új: az amerikai strukturalizmuson belül az ún. „elem és folyamat” megközelítések (Hockett, 1954; de tulajdonképpen már Sapir, 1930 is) ugyanezen az elven alapultak.

Tehát akkor: miben hozott mégis újat az *SPE*? Elsősorban is abban, hogy itt valóban *elmélettel*, nem pusztán *módszertannal* van dolgunk, s hogy a fonológiai leírást Chomsky és Halle az amerikai strukturalizmussal szem-

ben a fejről a talpára állította: náluk a fonológia a generatív nyelvtan egyik *értelmező* komponense, nem pedig a nyelvleírás kiindulópontja. Tőlük származik a szoros értelemben vett fonológiai *levezetés* gondolata is: a mögöttes és a felszíni ábrázolás elkülönítése, az újraíró szabályok mint leíró eszköz bevezetése, a mögöttes ábrázolás redundancia-mentességének igénye, valamint a részletes szabályírási és szabályalkalmazási konvenciók kidolgozása, és ezzel összefüggésben a fonológiai leírással szemben támasztott követelményül felállított egyszerűségi mérce. A manapság olyannyira központi helyet elfoglaló *jelöltség* (markedness) fogalma is az *SPE*-re, mégpedig annak híres kilencedik fejezetére megy vissza. Az is új gondolat, hogy – a strukturalisták három szintjével (morfofonémák, fonémák, allofónok) szemben – elvileg végtelen számú közbülső szint lehetséges a mögöttes (szótári) és a felszíni (fonetikai) szint között. Ide tartozik még a taxonomikus fonémafogalom elvetése (Halle, 1959) és helyette a mögöttes (avagy *szisztematikus fonemikus*) szint bevezetése, amely amannál absztraktabb lehet, ha szükséges.

A mai fonológiaelméleteknek a fentiek (és az itt nem említett számos egyéb újítás és felismerés) már nem, vagy legalábbis nem úgy és nem annyira jellemző tulajdonságai, mint az *SPE*-nek; de annyi bizonyos, hogy ez a monumentális mű ma is kiindulópontként és *lingua franca* gyanánt szolgál: a különböző elméleti keretek között dolgozó fonológusok mindmáig *SPE*-stílusú (bár egyszerűsített) újraíró szabályok segítségével tudják a legegyszerűbben megértetni magukat egymással, és minden újabb elmélet vagy elméletvariáns az *SPE*-hez képest határozza meg magát, nem pedig valamely későbbi, időben hozzá közelebb eső elmülethez képest. Röviden szólva

tehát: a nyolcvanéves Chomsky (és persze a nyolcvanöt éves Halle) negyvenéves könyve ma is a fonológiai gondolkodás megkerülhetetlen alapműve és máig legnagyobb egyedi teljesítménye.

IRODALOM

- Chomsky, Noam – Halle, Morris (1968): *The Sound Pattern of English*. Harper and Row, New York
 Goldsmith, John (1976): An Overview of Autosegmental Phonology. *Linguistic Analysis*. 2, 23–68.
 Halle, Morris (1959): *The Sound Pattern of Russian*. Mouton, The Hague
 Hayes, Bruce (2009): *Introductory Phonology*. Wiley–Blackwell, Malden–Oxford

Kulcsszavak: *fonológiaelmélet, generatív fonológia, The Sound Pattern of English, absztraktság, szabályrendezés, ábrázolás, levezetés, újraíró szabályok, jelöltség, taxonomikus fonémafogalom*

- Hockett, Charles (1954): Two Models of Grammatical Description. *Word*. 10, 210–231.
 Jakobson, Roman – Fant, Gunnar – Halle, Morris (1952): *Preliminaries to Speech Analysis*. The MIT Press, Cambridge, Mass.
 Sapir, Edward (1930): *Southern Paiute: a Shoshonean Language*. *Proceedings of the American Academy of Arts and Sciences*. Vol. 65, Nos. 1–3.

